

Sju samfund – tre handböcker – en gemensam nattvardsliturgi

De nya kyrkliga böckerna har mycket gemensamt. Här observeras särskilt nattvarden

Det är inte bara Svenska kyrkan (SvK) som under 80-talet fått flera nya böcker att använda i gudstjänstlivet. Även de fria kyrkorna och samfunden har fått nya gudstjänstböcker och sammantaget ger alla dessa böcker en intressant bild av ekumenik i Sverige;

Samtidigt med den nya bibelöversättning- en 1981 utkom *Oremus*, svensk katolsk bönbok, i en fullständigt omarbetad upplaga.¹ Två år senare togs *Den svenska evangelieboken* i bruk.² Samma år – 1983 – fick Svenska mis-

sionsförbundet (SMF) och Svenska alliansmissionen (SAM) en *gemensam handbok*.³

Parallellt med att 1968 års kyrkohandboks-kommitté inom SvK slutfört ett nästan 20-årigt arbete,⁴ hinner döparsamfunden Svenska baptistsamfundet (SB) och Örebromissionen (ÖM) att först utge en *gemensam handbok*, 1974, och senare en ny handbok med utökat samarbete, 1987. Två andra döparsamfund, Fribaptisterna (FB) och Helgelseförbundet

¹ *Oremus, svensk katolsk bönbok*, Fjärde, fullständigt omarbetade upplagan. Utgiven av Katolska liturgiska nämnden, Stockholm 1981. Här skall särskilt det fräscha och kraftfulla språket i böner och liturgi noteras. I det avseendet är *Oremus* en utmaning och inspiration för andra kyrkors arbete med gudstjänstens förnyelse. *Oremus* är ett exempel på svensk mark av det "aggiornamento" som följde på Andra Vatikankonciliet arbete med bl. a. ett liturgiskt reformprogram.

² Boken gör skäl för titeln *Den svenska evangelieboken*, eftersom flera frikyrkosamfund också använder den. De frikyrkliga handböckerna anknuter till kyrkoåret och dess texter, och flera samfund har rekommenderat sina församlingar att köpa den edition av nya församlingssångboken som innehåller evangelieboken.

Däremot har en irriterad diskussion uppstått kring det faktum att SvK kallar sin (och EFS:s) psalmbok för *Den svenska psalmboken*. Med enhetskyrkans tid definitivt bakom sig, och med tanke på det öppna ekumeniska arbete som pågått kring psalmboken, hade det varit naturligt att kalla endast baspsalmboken för *Den svenska psalmboken*. Se bl. a. *Svensk Veckotidning* 42/86 och 46/86.

³ *Handbok till den kristna församlingens tjänst*, Verbum 1983. SAM kom med i slutskedet av handboksarbetet inom SMF. En värdefull dokumentation och reflektion om handboken finns i en nyutkommen bok som handboks-kommitténs ordförande skrivit. Se Hedberg G., *Budskapet och tjänsten*, Verbum 1986 (kap. "Liturgiska perspektiv" sid. 87–104. Avsnittet har tidigare publicerats i *Tro & Liv* 1/86).

⁴ Ett gediget och brett utrednings- och studiearbete har utförts av 1966 års kyrkohandboks-kommitté. Arbetet finns dokumenterat i olika band och bilagor av serien *Svenska kyrkans gudstjänst*, publicerad bland Statens offentliga utredningar (SOU), åren 1974–1986. Arbetsprocessen är beskriven bl. a. av Lars Eckerdal i *Svenskt gudstjänstliv*, årg. 56/57, sid. 27–37.

(HF), finns nu med bland utgivarnamnen.⁵

Ytterligare ett av de äldre frikyrkosamfundet har fått en ny handbok. År 1986 antog Metodistkyrkans (MK) årskonferens en *reviderad kyrkohandbok*.⁶

Till dessa gudstjänstböcker skall läggas *Den nya svenska psalmboken* med 325 s. k. baspsalmer som är gemensamma för 15 samfund och kyrkor. Av dessa samfund har nio gått samman om en utgåva med baspsalmboken och ett frikyrkoekumeniskt tillägg på 459

⁵Till församlingens tjänst. *Handbok för Fribaptisterna, Helgelseförbundet, Svenska baptistsamfundet och Örebromissionen*, Libris 1987. Finlands svenska baptistsamfundet kommer också att använda handboken. Troligtvis kommer den nya handboken för döparsamfundet att också få spridning inom Pingströrelsen i Sverige. Den nuvarande handboken (1974) används av pingströrelsens pastorer vid vigsel, begravning och dop.

Den gemensamma handboken för SB och ÖM (1974) föregicks av en gemensam församlingssångbok, *Psalm och Sång*, 1966.

⁶*Kyrkohandbok för Metodistkyrkan i Sverige*. Antagen vid årskonferensen 1986. I skrivande stund är det oklart om KHB kommer att publiceras i en edition av den frikyrkoekumeniska församlingssångboken eller om den enbart publiceras som en separat bok.

Frälsningsarmén fick en ny handbok 1978, *Handledning för Frälsningsarméns högtider* (FApress 1978). Handboken är främst en språklig revidering av den tidigare handledningen, men den innehåller också en nyhet av ekumeniskt intresse. En ordning för *Konfirmation* har tagits med för att följa upp en ny arbetsform i ungdomsarbetet.

Nattvardsfrågan inom Frälsningsarmén har nyligen aktualiserats genom det internationella svaret på Limadokumentet: *Dop Nattvard Ämbete. Ett svar från Frälsningsarmén med anledning av Kyrkornas Världsråds kommission för Faith and Order, dokument nr 111*. (Publicerat på svenska juni 1986 av FA:s Ungdomsavdelning, Stockholm); Se även uppsatsen "Sakramentsuppfattningar i Frälsningsarmén" i *Religion och Samhälle*, 1986:12) av Kjell Gårdeman.

titlar.⁷ Den församlingssångboken heter *Psalmer och Sånger* (PoS) och innehåller i likhet med SvK:s (och EFS:s) psalmbok en avdelning med gudstjänstmaterial.⁸ I gudstjänstmaterialet finns en intressant nyhet; *En ekumenisk nattvardsordning* har tagits med. Den är till strukturen identisk med första alternativet för nattvardsordning i SAM/SMF:s handbok (1983). Denna har också tagits med som det fjärde alternativet i döparsamfundets nya handbok (1987). Den ekumeniska nattvardsordningen innehåller tre alternativa eucharistiska böner, som var för sig representerar tre olika traditioner. Den första är hämtad ur SvK:s nya kyrkohandbok (1986) och återfinns i SAM/SMF:s handbok (1983), den andra kommer från MK:s nya kyrkohandbok och den tredje från baptistisk tradition.

Det påfallande i denna summariska uppräkningsvärda samtidigheten, den påtagliga samverkan som skett över gängse konfessionsgränser och den breda vilja som finns att förnya gudstjänsten. Kort uttryckt: *detta är en unik ekumenisk händelse av hög rang!* Säkert kommer dessa kyrkliga böcker att uppmärksammas och kommenteras långt utanför vårt lands gränser.

⁷Sekreteraren i den frikyrkliga psalmkommittén, Sten-Sture Zettergren, redogör för arbetet med den ekumeniska psalmboksdelen och den frikyrkoekumeniska församlingssångboken i en artikel i tidskriften *Tro & Liv*, 1/87 ("En ny psalmbok blir till"), sid. 5-9. Se även P.-O. Nisser (red.), *Vår nya psalmbok*, Verbum 1987; samt Hedberg (1986), a. a., sid. 96-100.

⁸Arbetsgruppen för gudstjänstmaterialet i Psalmer och Sånger (PoS) har bestått av Lars Lindberg, ordf. (SMF), Larsåke W. Persson, sekr. (SB), Gunnar Melkstam (SAM), Per-Olof Sandberg (MK) och Gunno Södersten (SMF), Materialet består av läsepsalmer, ingångsord, böner, bibeltexter för växel läsning, ordning för bikt och nattvard samt översikt över kyrkoårets texter.

Baspsalmboken och den frikyrkoekumeniska församlingssångboken (med bl. a. ekumenisk nattvardsordning) svarar mot en *markant lokalekumenisk utveckling* i Sverige. På lokalplanet växer olika typer av ekumeniska lösningar och lokala samarbetsformer fram. Tydligast tar sig detta uttryck i de 40-tal församlingar som hittills bildats genom konstitutionellt samgående mellan två eller flera skilda samfunds församlingar.⁹ Dessa s. k. förenade församlingar och andra former av lokalekumenik har genom de nya gudstjänstböckerna fått en praktisk hjälp i strävandena att synliggöra kristen enhet.¹⁰

Frikyrkosamfundens ledning har varit ytterst sparsamma med att ge teologisk och praktisk vägledning för den strävan som finns

⁹Inom det Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsområdet pågår ett brett upplagt forskningsprojekt kring lokalekumenik kallat "Ekumeniska församlingar. En studie av den svenska samfundsbildens förändringar på lokal nivå". Projektledare är docent Sven-Erik Brodd, Uppsala. Se bl. a. Brodd, Ekumeniska församlingar (i *Jesus Kristus världens hopp, Rapportbok från J 83*, sid. 65-70), Verbum 1984; Ny forskning om lokalekumenik (i *Nordisk ekumenisk årsbok 1982-83*, sid. 61-65).

¹⁰Frågan om gemensamt nattvardsfirande mellan SvK och andra trossamfund har debatterats livligt under 1960-70-talet. Se bl. a. *Gemensamt nattvardsfirande, Betänkande av kommittén för utredning om viss gudstjänstgemenskap mellan Svenska kyrkan och andra inom riket verksamma kristna samfund*. Uppsala 1975; Gunnel Wallqvist (red.), *Interkommunion. Synpunkter på en kristen livsfråga*, Falköping 1969. I och med det beslut som togs i kyrkomötet 1975 (SFS 1976:173) är det möjligt att anordna gemensamt nattvardsfirande, om man därvid följer den kyrkas nattvardsordning som inbjuder till nattvard, och att präst/pastor i detta samfund är huvudcelebrant. Denna praxis har inte löst någon av de särskiljande teologiska frågorna kring nattvarden. Snarare hämmar det arbetet på att söka en teologi och praxis som förenar, eftersom man med nuvarande beslut inte behöver ta ställning till grundfrågorna.

på lokalplanet att forma nya ekumeniska församlingsordningar. I stort sett har det inskränkt sig till ett dokument som reglerar paragrafer om dop och medlemskap i församlingar som tillhör SB och SMF.¹¹ I och med de nya böckerna har ett väsentligt bidrag kommit till de lokalekumeniska församlingarnas gudstjänstliv. Nu återstår framför allt att samfunden ger ett gemensamt dokument om församlingssyn och enhetsteologi, samt omprövar de nationella strukturer som samfunden bildar, med inriktning på att främja lokal kristen enhet i New Delhi-deklarationens anda från 1961.

I det följande skall nattvardsliturgierna i de tre nya frikyrko-handböckerna observeras. Handböckerna representerar var för sig luthersk-reformert, metodistisk och baptistisk tradition. En av nattvardsordningarna är genom Psalmer och Sånger gemensam för *minst sju samfund och kyrkor*.

Är de nya frikyrkliga nattvardsliturgierna ekumeniska och representativa?

De nya gudstjänstböckerna har som vi sett en påfallande ekumenisk prägel. Därför har jag valt att analysera och kommentera nattvarden i frikyrkan ur ett ekumeniskt perspek-

¹¹Se *På väg mot kristen enhet* (stencilerad upplaga 1984). Ett dokument som tagits fram i samarbete mellan SB och SMF för församlingar som är på väg att gå samman.

tiv.¹² Frågan är i vilken mån också *innehållet och strukturen* i nattvardsliturgierna har en allmänkyrklig och ekumenisk prägel, och är de *representativa* för den allmänna utvecklingen i frikyrkans nattvardsfirande?

Nattvardsliturgierna kommer därför att i korthet jämföras med de historiska traditioner som de här aktuella frikyrkorna står i. Finns särdragen kvar? Vilka uppbrott från traditionella positioner kan iakttas?

I den internationella ekumeniska rörelsen har frågorna kring nattvarden sedan 1910–20-talet funnits med på agendan för både studiearbete och officiella överläggningar. Den officiella text som Faith and Order-rörelsen presenterade 1982 – det s. k. Limadokumentet eller BEM¹³ – innehåller bl. a. konklusiva och konvergerande uttryck för detta ar-

bete med nattvardsfrågorna. Några av Limadokumentets problemfält kring nattvarden skall jämföras med den teologi och praxis som de nya frikyrkliga handböckerna framställer.

För att kunna bedöma i vilken grad de föreslagna/antagna nattvardsordningarna *speglaren* redan pågående utveckling inom frikyrkan, och/eller om de har utarbetats för att *initiera* en önskvärd utveckling, skall jag referera till några uppgifter från en aktuell fältundersökning om gudstjänsten i förenade församlingar.¹⁴

Röster har redan hörts, som använder den nya psalmboken som ett ekumeniskt argument. Den gemensamma nattvardsbönen i gudstjänstböckerna har också utropats som ett stort *ekumeniskt tecken*.¹⁵ Min följdfråga är, hur pass stor grund det finns för detta hos gräsrotterna inom de frikyrkosamfund som står bakom PoS och de nya handböckerna. Allmänt sett är frikyrkomedlemmarna liturgiskt omedvetna. Därtill kommer det faktum att varken handbok eller psalmbok antas eller prövas av samfunden officiellt, MK undantagen genom sin speciella kyrkosyn. Detta medför att enskilda individer i handboksarbetet kan få ett orimligt inflytande, som inte står i proportion till andra intressen i samfunden. Mot denna bakgrund är det angeläget att undersöka om t. ex. den ekumeniska nattvardsordningen svarar mot verkligheten, innan den används antingen som argument eller tecken. Om inte de ekumeniska ansatserna har förankring, tillämpning och fördjupning lokalt, finns risken att de nya böckerna fungerar som

¹²Den svenska frikyrkans liturgi är ett stort och obearbetat forskningsfält. Undantaget utgörs av P. O. Ahréns avhandling om nattvarendens liturgihistoria inom SMF. Se Ahrén P. O., *Nattvardsgudstjänsten inom Svenska missionsförbundet*, Falköping 1966. Utredningarna i samband med arbetet inom 1968 års kyrkohandbokskommitté har också täckt in det frikyrkliga fältet. Se t. ex. Ahrén P. O., "Svensk frikyrklig gudstjänst"; Andrén Å., "Liturgiska utvecklingstendenser i världens kyrkor under de senaste decennierna"; Dens., "Liturgisk utveckling inom de reformerta kyrkorna under de senaste decennierna" (samtliga i *Svenska kyrkans gudstjänst*. Huvudgudstjänster och övriga gudstjänster. Bilaga 1, Gudstjänst idag. Liturgiska utvecklingslinjer. *SOU 1974:67*); Eckerdal L., *Vägen in i kyrkan*. Dop, konfirmation, kommunion – aktuella liturgiska utvecklingslinjer (i Svenska kyrkans gudstjänst. Kyrkliga handlingar. Bilaga 3. *SOU 1981:66*) sid. 360–397; Se även Edwall, P., *Gudstjänstens motiv*, Lund 1972, sid. 116ff; Hedberg (1986), a. a., sid. 87–96.

¹³Den långa historien bakom denna text finns beskriven bl. a. av Per-Erik Persson i ett appendix till den svenska utgåvan av dokumentet "Baptism, Eucharist and Ministry" (BEM). Sv.: *Dop-Nattvard-Ämbete* (i Nordisk Ekumenisk Skriftserie 11), utgiven av Svenska Ekumeniska Institutet, 1983, sid. 65–83.

¹⁴Fahlgren, S., *Ekumenisk Liturgi!? En undersökning av gudstjänsten i förenade församlingar som tillhör Svenska missionsförbundet och ett eller flera andra trossamfund (1983)*. Uppsatsen framlagd vid Teologiska Institutionen i Lund 1984.

¹⁵Se t. ex. *Svensk Veckotidning*, 37/84, "Två röster om nya handboken".

ekumenisk förgyllning utan förpliktelse.¹⁶

Ett huvudproblem som den ovan angivna fältundersökningen påvisade, är att frikyrkoförsamlingens *pastor* i stor utsträckning är den som bestämmer om, och utför gudstjänsten.¹⁷ Det räcker därför inte med att handböckerna tillägnas församlingen, eller att anvisningar och ingresstexter i handböckerna betonar att det "är en bok för hela församlingen". Ska t. ex. de ekumeniska ordningarna förankras och tillämpas, måste frikyrkan gå andra vägar för att återerövra kongregationalismens princip på gudstjänstlivets område. Det finns ansatser till detta i bl.a. studieverksamhet och bokutgivning.¹⁸ Den ekumeniska liturgiska förnyelsen har just upptäckt och betonat grundbetydelsen av ordet liturgi; Det är gudsfolket som gemensamt, medvetet, fullt och aktivt gestaltar sin Kristustro. Som jag ser det, måste klerikalismen i frikyrkan brytas, om de liturgiska nyansatserna i ekumenisk riktning skall få ett medvetet nedslag i frikyrkans gudstjänster.¹⁹ Annars stannar det vid att handbokstroga pastorer ordnar eku-

meniskt präglade gudstjänster, men församlingsfolket står utanför de nya men främmande liturgierna.

Några ekumeniska problemställningar kring nattvarden i frikyrkan

Som redan antytts har den liturgiska förnyelserörelsen och de ekumeniska strävandena – två internationella fenomen som redan skrivit in sig i 1900-talets kyrkohistoria – betonat nattvarden som något väsentligt. I dessa sammanhang framställs nattvarden odiskutabelt som enhetens sakrament. Diskussionen gäller i vilken mening nattvarden kan förstås både som tecken på och instrumentet för kristen enhet. Det är också vid nattvardsbordet som kyrkans splittring blir tydlig.²⁰ Därför har nattvarens teologi och praxis noggrant behandlats i dessa rörelser. Mest aktuellt är det ovan presenterade Limadokumentet "Dop-Nattvard-Ämbete".²¹ I avsnittet om eucharistin (den internationella facktermen på nattvarden) uppmanas kyrkorna uttryckligen till självprövning av sin teologi och liturgi i ljuset av dokumentet och den samsyn som växer fram.

Jag skall här uppmärksamma några frågor kring eucharistin, som syns mig särskilt aktu-

¹⁶Ett bra exempel på ett ekumeniskt arbete som fått förankring är den nya ekumeniska baspsalmboken. Genom tillägg som *Herren Lever, Levande sång, Psalmer och Visor 1976/1982*, studiearbete, experiment och försöksverksamhet m. m. är psalmboken ett genuint ekumeniskt tecken. Församlingarna har – med en ekumenisk term – deltagit i receptionsprocessen. De har gjort de nya psalmerna och sångerna till sina egna och uttryckt för sång som förenar över gränserna.

¹⁷Fahlgren (1984), a. a., sid. 75–77 o. a.

¹⁸Se t. ex. följande studieböcker: Lindberg L., *En levande gudstjänst – en levande församling*, Gummesons 1973. Cedersjö/Fahlgren, *Gudstjänsten – en gåva att upptäcka*, Libris 1987.

¹⁹Frågan om klerikalismen i frikyrkan behandlades bl. a. vid ÖM:s och SB:s gemensamma pastorsmöte i Örebro 1978. Huvudföredraget hölls av Per-Axel Sverker; *Församlingen som Guds hus* (stencil hos författaren).

²⁰"Det är i nattvarden, som Guds folks gemenskap till fullo kommer till uttryck" (ur *Dop Nattvard Ämbete*, a. a., sid. 31 § 19) Jfr "Eucharist Worship has a dual function: to celebrate the unity of the Church already given and to impart the grace of perfecting that unity." (ur *Andra Vatikanconciliets dekret om Ekumenik*).

²¹Se ovan not 13.

ella i svensk frikyrklighet.²² Det sker kort och antydningssvis, mer för att aktualisera frågeställningar till de nya gudstjänstböckerna än för att utreda problemen.

En kärnfråga är om frikyrkligheten överhuvudtaget kan bejaka den utgångspunkt som Limadokumentets nattvardsavsnitt har. Utifrån frikyrkans församlings- och väckelsesyn borde det finnas skäl att ifrågasätta att nattvarden har den angivna funktionen för kyrkans enhet.²³

1. Nattvard som kristenlivets centrum

Med olika formuleringar betonas i Limadokumentet, att eucharistin är gudstjänstens cen-

²²Svensk frikyrklighet används här som samlande beteckning på de inhemska från staten fria samfund. Det är inget enhetligt begrepp. I svensk frikyrklighet är det många kyrkohistoriska utvecklingslinjer som löper samman eller löper parallellt. Olika gudstjänstraditioner och fromhetsmönster har formats och formas i det som benämns svensk frikyrka. Ändå är de teologiska skillnaderna mellan olika frikyrkosamfund relativt små. Man har en bred värdegemenskap och olika typer av spiritualiteter är gränsoverskridande.

Ett exempel på de äldre frikyrkosamfundens värdegemenskap är skrifterna *Gemensam grund. En skrift om frikyrklig trosåskådning*, 1963, och *Gemensam väg*, 1968, utgivna av Sveriges frikyrkoråd. Skrifterna härrör från det årtionde, när diskussionerna om en union eller federation mellan flera frikyrkosamfund var synnerligen aktuella. Även nattvardsteologi och nattvardspraxis diskuteras i dessa skrifter, men utan någon hänvisning till de samtida samfundshandböckerna. Deras ordningar gav inte uttryck för den långtgående teologiska samsyn som t. ex. *Gemensam grund* ville påvisa (a. a., sid. 37-39).

²³Av de inofficiella kommentarer som förekommer i anslutning till den svenska editionen av Limadokumentet, har ingen av de frikyrkliga representanterna diskuterat huruvida nattvarden har en så central funktion för enheten som dokumentet anger. Varför nämns inte nattvarden t. ex. bland de faktorer som konstituerar de kristnas enhet i Ef 4:1-5? Jfr Frälsningsarméns svar på Limadokumentet, a. a., sid. 6, 15-18.

trala handling. Den betecknas t. o. m. som manifestationen av vad församlingen är. Efter som nattvarden tillskrivs ett sådant värde, är det naturligt att uppmana kyrkorna till ett flitigt bruk. "Det är på sin plats, att den (eucharistin) äger rum åtminstone varje söndag."²⁴

Denna betoning av nattvarens grundläggande värde och flitiga bruk är historiskt sett främmande för frikyrklig tradition. Flera svenska frikyrkosamfund är nämligen födda i en öppen protest mot en nattvardssed inom SvK som uppfattades som djupt obiblisk. I centrum ställde väckelsefolket den personliga tron och gudsupplevelsen. I reaktion mot en förfallen nattvardssed tonades de yttre medlen för gudsmötet ned. Väckelsefolket hade ett inre medel för att få kontakt med det heliga; Andens inre och personliga verklighet. Kristenlivets centrum fanns i den dagliga kontakten med Gud genom bön, andaktsliv och en religiös tolkning av vardagslivet. Viktig var också de troendes gemenskap och individens vittnesbörd i ord och livsföring. Gudsnärvaron lokaliserades inte till sakramental handlingar och särskilt heliga ting.

Idag firar en genomsnittlig frikyrkoförsamling nattvard en gång i månaden, och då ofta som en appendix till gudstjänsten.²⁵ Tidvis har nattvardsfirandet i vissa delar av frikyrkan begränsats till en gång i kvartalet eller t. o. m. ännu glesare. Liturgin har varit och är enkel. Det bekräftar indirekt att nattvarden inte tillmäts så avgörande betydelse för kristenlivet. Betydelsefulla religiösa handlingar brukar ju med tiden berikas med tydande tillägg och mera omfattande material.

Jag tror inte att den torftiga frikyrkliga li-

²⁴Dop Nattvard Ämbete, a. a., sid. 36 § 31.

²⁵Se bl. a. fältundersökningen *Ekumenisk Liturgi!?*, a. a., sid. 59f. De nya handböckerna uppmanar församlingarna att fira nattvard oftare och som en del av gudstjänsten. Se t. ex. SAM/SMF: HB, a. a., sid. 14.

turgin ska tolkas som att väckelsefolket saknade känslan av helighet och rikedom i gudstjänsterna. De hade gudsnärvaron med sig genom en inre, subjektiv kanal. Men på grund av reaktioner mot en förfelad användning av yttre medel för gudsumgänget, krympte deras användning av t. ex. nattvarden. En annan anledning var kontakten med det teologiska arvet från t. ex. Zwingli. Han lärde att det yttre inte kan rymma det oändliga.

Nu finns det många exempel på att frikyrkan har påverkats av den ekumeniska rörelsens betoning av nattvarden. I en not har jag antecknat några aktuella frikyrkliga böcker, som visar att nattvarden ges en växande betydelse för kristenlivet.²⁶ Teologin i dessa nattvardsböcker har en stark ekumenisk prägel. Man betonar att upptäckten av nattvarden är en utveckling som pågår inom hela den världsvida kristenheten. På så sätt kommer man förbi den gamla myten, om att varje nattvardsbetoning kommer från SvK (och därmed indirekt från "Rom"). Nattvardsförnyelsen i frikyrkan beskrivs som en restaurering av ett allmänkristet synsätt.

Kanske vågar man t. o. m. påstå att den nattvardsväckelse som länge pågått inom SvK nu också har sina uttryck i frikyrkan. Jag väljer ett par exempel från ÖM. Ledarprofiler i ÖM ger rapporter om en förnyad upplevelse av nattvarens gåva inom samfundet. Sambandet och förutsättningen ses i en andakts- och böneväckelse samt i den karismatiska rörelsen.²⁷ I den ekumeniska ungdomstidning-

en *Nytt Liv* (3/87) berättas om att Brickebergskyrkan (ÖM) i Örebro inbjuder till regelbundna ekumeniska nattvardskvällar som samlar 250–300 ungdomar. Motivet anges vara en växande förståelse av nattvarens centrala betydelse.²⁸ Än så länge har inte nattvardsintresset fått så stort rum i det ordinarie gudstjänstlivet i frikyrkan, men det märks tydligt i ett tätare och bredare nattvardsfirande i retreatar, läger, kurser, konferenser och i speciella nattvardsgudstjänster.

Förändringen har flera samverkande orsaker. Det ekumeniska inflytandet har jag redan berört. Man bör också fråga sig om intresset för nattvarden och liturgiska frågor kan ha negativa orsaker.²⁹ De sociala omvälvningarna har påverkat frikyrkofolkets nya generationer, så att de förlorat fädernas erfarenhet av ett inre aktivt medel för gudsumgänget. Sekulariseringen har också nått den subjektiva inre verkligheten och berövat dem en religiös tolkning av livet. I det tomrummet tjusas de väckelsekristna av den passiva nåden och de yttre medlen på bekostnad av den aktiva nådens inre kanal. Predikans kris är en annan tänkbar drivkraft till intresset för nattvarden. Tidigare hade pastorerna sin identitet och trygghet i förkunnelsen. Nu när förkunnelsen inte längre ger en plattform, söker pastorerna andra fenomen som ger innehåll åt ämbetet. Om analysen är riktig, innebär det att också frikyrkan har att brottas med ämbetssynen för att kunna reda upp nattvardsfrågorna.

Betoningen av nattvarden märks också i de nya frikyrkohandböckerna. Till skillnad från tidigare böcker anges nu i de principiellt hållna ingresstexterna att Ordets och Bordets gudstjänst utgör en helhet. Ordningar ges

²⁶Jonsson Å., *Nattvarden, gemenskap vid Herrens bord*, Falköping 1982; *När vi bryter det bröd. . .*, (Utgiven av en arbetsgrupp tillsatt av SB 1978) Klippan 1981. Pastorerna inom t. ex. SB och ÖM har studerat nattvarden i sitt fortbildningsprogram. Se bl. a. ett teologihistoriskt material med personliga reflexioner av Per-Axel Sverker, *Nattvarden och gudstjänsten*, 1982 (stencil, hos förf.)

²⁷Se studieboken *När vi bryter det bröd. . .*, a. a., sid. 163ff.

²⁸Reportage från Brickebergskyrkan. "Nattvard i kyrkan!" samt "Vi är på väg mot en större samsyn" i *Nytt Liv*, 3/87, sid. 12–14.

²⁹Min tolkning följer Sverker P.-A., *Nattvarens risiker och välsignelser*, opublicerad föreläsning (hos författaren).

också för en sammanhållen gudstjänst. Själva nattvardsliturgin har också fått flera alternativa ordningar och allmänkyrkliga moment. Förändringarna i handböckerna hänger också samman med följande problemställning.

2. Nattvard som mångfasetterat sakrament

Av tradition har en *symbolisk tolkning* av nattvarden varit dominerande i svensk frikyrka. Nattvarden ses som en månatlig minnesstund och en bekräftelse av trons gemenskap. En *sakramental tolkning* gör sig nu alltmer gällande.³⁰ Man bör hålla i minnet att förändringen är relativt ny och representerar ännu inte en allmän syn i frikyrkan. Som jag ser det, har inte lärobearbetningen i församlingen hunnit ifatt det som nu uttrycks i de nya nattvardsliturgierna. Men tendensen är ändå uppenbar; Nattvarden gestaltas och förstås som ett medel för Guds nåd. Utvecklingen har bejakats och förstärkts av de frikyrkliga teologerna med lite olika motivering. Ett syfte som förtjänar att uppmärksammas är de sociala implikationer som en sakramental förståelse av nattvarden leder till. De frikyrkliga anses behöva en sakramental nattvardssyn *för att kunna "erövra vardagen"*. Inkarnationsmodellen läggs på nattvarden. Bröd och vin har ingen särskild status. Det som är sant om dessa materiella verkligheter anses vara sant om all skapelse. Nattvarden förstås som ett livsmönster.³¹

³⁰En liknande utveckling mot en sakramental tolkning kan även noteras i dopfrågan. Senaste tecknet är ÖM:s dopskrift *Vattnet som förenar och skiljer. Rapport från en arbetsgrupp tillsatt av Örebromissions styrelse, om doptolkning och doppraxis i ett eku-meniskt perspektiv*. Libris 1986².

³¹"Det heliga är det vanliga sett i sitt rätta ljus – nämligen som bärare av gudomlig härlighet. Det finns inget skapat som inte är heligt. Mat blir nattvard, arbete blir tjänst åt Gud. Det profana är helighet som ligger oupptäckt. . ." (citrat ur Sverker, *Nattvarden och gudstjänsten*, a. a., sid. 3) Jfr Jons-son (1982), a. a. sid. 23–31.

Limadokumentets text om nattvarden karaktäriseras av en *bredd av nattvardsmotiv*.³² Frikyrkligheten har i stort koncentrerat nattvardsupplevelsen till ett fåtal aspekter av den eucharistiska motivrikedomen, t. ex. åmin-nelsemotivet eller gemenskapsaspekten. Och denna betoning är fortfarande rådande, men en förändring kan också noteras här. Ingress-texten till nattvarden i döparsamfundens nya handbok är klart påverkad av den motivrike-dom som Limadokumentet presenterar. Sama betoning av den mångfasetterade nattvar-den finns i SAM/SMF:s handbok. Här också uttryckt i inbjudningsorden till nattvarden.

Handböckernas ingresstexter bekräftar också utvecklingen mot en sakramental nattvardstolkning, men man tar inte ställning till i vilken mening Kristus är närvarande. I handboken för SAM/SMF (1983) sägs det att det avgörande är *att* Jesus är närvarande och kommer till oss i nattvarden, inte *hur* det sker.³³ Döparsamfundens handbok har tagit över flera av dessa formuleringar med tilläg-get, att nattvarden är en verklig mötesplats

³²Dop Nattvard Ämbete, a. a., sid. 26–33. Motivri-kedomen formuleras under följande rubriker. Nattvarden som tacksägelse till Fadern, nattvarden som åminnelse, nattvarden som nedkallande av Den helige Ande, nattvarden som de troendes gemenskap, nattvarden som Gudsrikets måltid. Sär-skildt det sista motivet betonas starkt. Denna eska-tologiska öppenhet mot framtiden ger nattvarden tydliga sociala/diakonala implikationer.

Redan 1926 fanns det på svenska en bok som fö-regrep och påverkade den nu internationella ut-vecklingen mot en mångfald av nattvardsmotiv. Se Brillioth Y., *Nattvarden i evangeliskt gudstjänstliv*, Stockholm, andra omarbetade upplagan 1951.

³³"Inget av de många försöken i teologins historia att förklara *hur* Jesus är närvarande i brödet och vi-net är tillfredsställande. Inte heller Nya Testamen-tet ger oss några uttömmande förklaringar. De cen-trala tydningssorden – detta är min kropp, detta är mitt blod – kan helt enkelt omskrivas: detta är jag." Citat ur *Handbok för den kristna församlingens tjänst*, a. a., sid. 88.

med Gud. Jag tolkar det så, att man främst rör sig med ett sakramentalitetsbegrepp som knyter närvaron till *skeendet* i nattvarden.

Traditionell frikyrklig teologi har inte förbundet Kristi närvaro och människans delaktighet i detta mysterium så starkt med *elementen* bröd och vin. Men genom den nattvardsbön som angivits i ritualet för både döparsamfundet (alt IV) och SAM/SMF finns också inkarnationsstrukturen i sakramentsuppfattningen. Den ändliga kan gripa det oändliga. Anden nedkallas över bröd och vin. Närvaron lokaliseras inte bara till *skeendet*, utan man har öppnat för en tolkning där närvaron också lokaliseras till nattvardselementen. Mot bakgrund av att frikyrkan har starka rötter i allmän reformert tradition,³⁴ måste denna öppning till en betoning av yttre medel vara en problemfråga för frikyrkan.

Skrivningarna i MK:s nya kyrkohandbok är försiktigare på denna punkt. För den villkorliga sakramental tolkningen citeras ett avsnitt ur Kyrkoordningen.³⁵

3. Nattvard som liturgiskt skeende

En nattvardsgudstjänst i frikyrkan är i regel fattig på liturgisk aktion. Det kan t. o. m. försummas att bryta brödet under nattvardsfirandet eller att under måltiden ge distributionsorden till varje kommunikat.³⁶ Därför

³⁴*Gemensam grund*, a. a., sid. 37.

³⁵§ 68 ur Religionsartikel XVIII. "Herrens måltid är inte bara en symbol för den kärlek som de kristna bör hysa för varandra. Det är i första hand ett sakrament, knutet till vår återlösning genom Kristi död. Så länge vi rätt, värdigt och i tron tar emot detta sakrament, ger oss brödet, som vi bryter, del i Kristi kropp och välsignelsens bägare del i Kristi blod. Bara på ett himmelskt och andligt sätt kan Kristi kropp ges, tas emot och ätas i Herrens måltid och tron är det medel, som gör det möjligt."

³⁶Lindberg (1973), a. a., sid. 148; Fahlgren (1984), a. a., sid. 59–74.

måste den långa uppräknningen i Limadokumentet av olika moment, som historiskt sett ingår i nattvardsliturgin, bli en utmaning för frikyrkan.³⁷ Handlingar är i och för sig accepterade i frikyrkligt gudstjänstliv – t. ex. broderskramen och handpåläggning – men ett mera ordnat liturgiskt symbolspråk är nytt och främmande.

Enligt min mening finns det en anknytningspunkt i frikyrkan till ett rikare liturgiskt skeende i nattvarden. Det frikyrkliga gudstjänstidealet är att gudstjänsten skall ordnas efter ett "bibliskt mönster". I huvudsak följer t. ex. en baptistiskt nattvardsliturgi instiftelseordens aktionsschema. På denna punkt skulle man kunna anknyta till den liturgiska reformrörelsens betoning av den liturgiska grundstrukturen och få en förnyelse av nattvardshandlingarnas betydelse.

I sin klassiska patristiska studie över nattvarden, har Gregory Dix lyft fram just det fornkylrkliga handlingsmönstret (*The Shape of Liturgy*); "han *tog, tackade* (på judiskt vis lyfter man upp gåvorna), *bröt och gav*".³⁸ I detta fyrfaldiga ritmönster har nattvarden sin teologiska modell. Kyrkornas nattvardsliturgier har i historien pendlat mellan total bundenhet vid formuleringar och gester (t. ex. katolsk och ortodox tradition) till total frihet i ordval och övrig gestaltning (t. ex. pingströrelsen). En utbredd samsyn tycks nu vara, att ordvalet kan skifta, men den grundläggande strukturen är densamma.³⁹ Förnyelsesträvandena går inte som tidigare ut på att finna "den rätta liturgin", utan nu söker man *det rätta skeendet*. Det är strukturen – *The Shape* –

³⁷*Dop Nattvard Ämbete*, a. a., sid. 34 § 34. Inte mindre än 21 moment anges ingå i en hel nattvardsliturgi.

³⁸Dix G., *The Shape of the Liturgy*, London 1937.

³⁹Se t. ex. *Dop Nattvard Ämbete*, a. a., sid. 35; samt Andréns översikt i SOU 1974:67, a. a., sid. 10ff.

och inte ordvalet som skall restaureras. Om det synsättet visar sig hållbart och blir allmänt accepterat, öppnar det för nya ekumeniska framsteg; en enhet i mångfalden.

De nya frikyrkliga nattvardsliturgierna har tagit intryck av betoningen av den eucharistiska strukturen. I jämförelse med SMF:s handbok (1963) framträder handlingsmönstret tydligare i den nya handboken för SAM/SMF (1983), men inte så radikalt som det förslag handbokskommitténs sekreterare, Lars Lindberg, presenterar i sin bok om gudstjänsten.⁴⁰

Döparsamfundens handbok (1987) innehåller flera exempel på att man vill driva den förnyelse av nattvardsstrukturen, som Gregory Dix gjorde sig till tolk för. I ingresstexten står det bl. a. som en slutsats kring nattvarens handlingar att "utifrån detta enkla mönster har gemenskapen kring Herrens bord kommit att utformas på olika sätt i olika församlingar". Slutsatsen ansluter sig till Limadokumentets konstaterande, att bekännelsen till en och samma nattvardstro inte innebär uniformitet i fråga om vare sig liturgi eller praxis. Döparsamfundet erbjuder följaktligen fyra olika förslag till utformandet av nattvarden i församlingen. Vid sidan om den klassiskt baptistiska ordningen införs ordningar som bygger på en restaurering av nattvarden i allmänkyrklig riktning. Ingresstexten uppmanar uttryckligen församlingarna att pröva olika former för utdelandet samt "symbolhandlingar. . . (som) medverkar. . . till att lyfta fram olika aspekter i nattvarden". Man vill också väcka förståelse för att det är en och samma nattvard, oavsett teologi och gestaltning, genom att räkna upp de olika kristna traditionernas beteckningar på nattvarden. Handboken har genomgående valt *Herrens måltid* som huvudbeteckning för den baptistiska nattvardsliturgin. *Måltid* öppnar för en upptäckt av det liturgiska skeendet, och angiv-

velsen av att det är *Herrens måltid* ger en lösning på den baptistiska knäckfrågan om vilka som får vara med. Mera om detta nedan.

MK:s nya ritual för nattvarden ska nog också ses som en influens från strävandena att förnya det eucharistiska skeendet. Offerinsamlingen görs *efter* predikan under tillredelsepsalmen, inte före predikan som gängse praxis är i MK. I anvisningarna står det att brödet och vinet kan bäras fram till altaret under detta moment. Det efterföljande "tackmomentet" har utökats med en kyrkoårsanknuten prefationsbön och en trinitariskt uppbyggd nattvardsbön med församlingsacklamation. Den brödbrytande handlingen är däremot inte angiven i ritualen. På dess plats själv-kommunicerar pastorn och delar ut gåvorna till övriga officierande (En företeelse som härstammar från Book of Common Prayer). Sedan följer Agnus Dei och därpå utdelandet.

De tre nya frikyrkliga handböckerna visar alltså tecken på en restaurering av en ekumenisk nattvardsstruktur. Handlingsmönstret har fått större plats i anvisningar och ritual. Man får dock räkna med en långsamhet i tilläggnelsen av handböckernas budskap. Frikyrkans bakgrund i protestteologi och reformert nattvardstradition är några faktorer som kommer att påverka receptionsprocessen.

4. *Nattvard som communio*

Ett historiskt kännemärke på baptistisk nattvardstradition har varit den s. k. slutna kommunionen. Den har nästan varit en trosartikel inom svensk baptism. Nattvarden var en måltid (endast) för den lokala församlingens gemenskap. Tillträdesprincipen var "troende och döpta", dvs. döpta enligt baptistiskt mönster. Samma slutenhet kunde man också finna inom t. ex. SMF, fast då av andra orsaker. Nattvarden betraktades som ett "enskilt möte" för församlingen. Så sent som 1951

⁴⁰Lindberg (1973), a. a., sid. 149-151.

skedde t. ex. en kontroll med uppvisande av medlemskort vid nattvardsfirande inom Immanuelskyrkan i Stockholm. Portalgestalterna i SMF:s begynnelse avsåg visserligen att församlingens nattvardsfirande skulle stå öppet för alla troende. Men praxis blev en helt annan.⁴¹

Gradvis sedan 1950-talet har denna slutenhet upphört att gälla både inom döparsamfundet och övriga frikyrkosamfund. Men så sent som 1969 var det en stor frikyrkoekumenisk händelse att i samband med frikyrkomötet i Örebro fira gemensam nattvard.⁴² Förändringen har varit mest principiellt omvälvande och diskuterad inom döparsamfundet. I den nya handboken (1987) finns – som redan påpekats – t. o. m. en ekumenisk nattvardsoordning för gemenskap över gränserna. Det är en stor och jämförelsevis snabb nyordning som ger baptismen nya frågor att lösa. Dit hör bl. a. barns deltagande i nattvarden, församlingssynen och det alltmer spridda bruket att erbjuda nattvarden som ett omvändelsetillfälle. Från att ha varit den oeftergivliga demarkationslinjen, har nattvarden blivit den öppna dörren till gudsgemenskap. Denna utveckling ska jämföras med det internationella teologiska samtalet om församlingen "som de döptas

gemenskap kring eucharistin". Pendeln svänger sannerligen åt olika håll!

Den internationella liturgiska reformrörelsen har också uppmärksammat nattvarden som en del av den kristna initiationsordningen, dvs. de handlingar som utgör "vägen in i kyrkan". Relationen initiation–nattvard är fortfarande en problemfråga för frikyrkan.⁴³ Ansatser finns i de nya handböckerna till en mera fullständig initiationsgudstjänst. Men jag tror att uppbrottet från den slutna kommunionen i olika tappning fortfarande är så färsk, att den teologiska och liturgiska reflektionen inte hunnit bearbeta konsekvenserna av utvecklingen.

Ekumeniska iakttagelser i de nya frikyrkliga nattvardsliturgierna

Man kan lära sig en hel del om ett samfund genom att ta del av dess liturgiska handböcker. "Lex orandi, lex credendi" är den gamla latinska sentensen för detta samspel mellan liturgi och teologi. Med den utgångspunkten vill jag läsa de tre nya frikyrkliga handböckernas ritual för eucharistin och göra några iakttagelser ur ekumenisk synpunkt. Var befinner sig frikyrkan i det ekumeniska samtalet utifrån sina handböcker? Vilka förändringar och tendenser i ekumenisk riktning kan man spåra? Några iakttagelser har redan gjorts i redogörelsen ovan för knäckfrågor kring frikyrkans möte med ekumenisk nattvardssyn.

1. Handbok för SAM/SMF (1983). Ekumenik för församlingens anseende!?

Förordet i den nya handboken framhåller att samverkan har skett med det under samma tid pågående arbetet på ny kyrkohandbok för SvK. Detta arbete har som bekant i sin tur hämtat starka impulser från utvecklingen

⁴¹Ett historiskt perspektiv på nattvarden i svensk frikyrklighet finns för SMF:s del i Ahrén (1966), a. a. Nattvardens historia inom SB behandlas av David Lagergren i *När vi bryter det bröd. . .*, a. a., sid. 89–117. För MK hänvisas till Bishop J., *Methodist Worship*, 1950.

⁴²Svärd S. (red.), *Dokument från Örebro*, u. å. Uppgifter kring frikyrkomötets nattvardsgudstjänst finns samlat i *Ekumenisk Liturgi!?*, a. a., sid. 28f. Pingströrelsen tillämpar fortfarande med få undantag den baptistiska tillträdesprincipen i nattvarden. ÖM, som hämtat sina impulser och värderingar mer från pingströrelsen än de etablerade frikyrkosamfundet, behöll den slutna kommuniionspraxisen längre än modersamfundet SB. Frågan om tillträde till nattvarden för kristna med olika doppraxis diskuterades i Pingströrelsen bl. a. i tidningen *Dagen*, febr.–mars 1983.

⁴³Eckerdahl (SOU 1981:66), a. a., sid. 361ff.

inom andra kyrkor i världen. Genom att kyrkohandbokskommitténs utredningar varit offentliga och även remitterade till frikyrkosamfundet för yttrande, har indirekt andra samfundets handboksarbete påverkats och en viss enhetlighet skapats i både ordval och struktur. SAM/SMF:s handbok har tydliga spår av denna påverkan och det inofficiella samarbete som skedde med kyrkohandbokskommittén.

Särskilt nattvardsordningen inom SMF har steg för steg närmat sig ritualen i SvK. Redan de första anvisningarna om nattvarden, som Waldenström utarbetade 1877, bevarade en del av det som då hörde till den kyrkliga liturgin.⁴⁴ När den nya handboken (1983) presenterades, kunde företrädare för SvK säga att de teologiskt ställde upp på den angivna ordningen för nattvard.⁴⁵ Trots ursprungliga avståndstaganden och konflikter är nog SMF det frikyrkosamfund som mest med- och omedvetet odlat frikyrkans gemensamma nämnare i svensk-luthersk tradition. Den senaste handboken kröner det sambandet genom att innehålla en eucharistisk bön som är gemensam med SvK.

En drivkraft bakom de första officiella liturgiska anvisningarna var önskan om att upprätthålla "församlingens anseende". Man ville t. ex. visa att nattvarden inom SMF var giltig och rumsren. Frågan är om inte denna faktor allttjämt medverkat till att SMF(SAM) också i den nya handboken fått en nattvardsordning som känns mera genomtänkt än en frukt av den liturgiska frihet och kontroversteologi som också hörde till arvet från fäderna.⁴⁶ Idag tillhör det "församlingens anseende" att vara ekumenisk. För SMF:s del inne-

bär det främst ett närmande till SvK:s nattvardsordning framför ett närmande till andra kristna traditioner, t. ex. baptistiska eller metodistiska. Det ger mer anseende!?

Handboken (1983) visar en klar strävan att integrera nattvarden i huvudgudstjänsten. Ordningen för nattvard liknar de alternativa ordningar som SMF gav ut 1980. De ansluter sig i sin tur till den s. k. veckomässan i 1976:års gudstjänstordning (SvK). Och det är denna ordning som i huvudsak utgör den gemensamma nattvardsordningen i Psalmer och Sånger (PoS).

Nattvarden inleds med en kollektiv *Synda-bekännelse och avlösning*. Ett moment som funnits med mer eller mindre kamouflerat i SMF:s tidigare handböcker. Nu står det utsatt med sitt rätta namn. Det nya är att skriftermålet också placerats i ordningen för huvudgudstjänsten – utan att "avgörelsens minut" efter predikan utgått. Det senare är ett arv från väckelsetraditionen som genom den nya handboken kodifierats i huvudgudstjänsten samt ritualiserats genom en särskild ordning för "omvändelse och förnyelsegudstjänst".

I den gemensamma nattvardsliturgin i PoS har ett fakultativt tillägg gjorts efter avlösningen som inte finns i SMF/SAM:s handbok. Ett *Kyrie eleison* finns angivet i linje med fornkylig liturgisk tradition. Av samfundet bakom PoS är det bara MK som har ett Kyrie sedan tidigare i nattvardsordningen.

Efter *Lovsången* (Gloria och Laudamus) följer *Trosbekännelsen*. I SMF:s tidigare handbok (1963) var trosbekännelsen bara fakultativ. Nu finns Apostolicum utskrivet i nattvardsritualet, samt föreslagen efter predikan i huvudgudstjänsten. Den gemensamma nattvardsordningen i PoS erbjuder alternativa uttryck för trosbekännelsen utöver den utskrivna apostoliska trosbekännelsen.

Det kommande årets förbundstema inom SMF – Tro i vår tid – kommer bl. a. att aktualisera trosbekännelsens betydelse. Sven Hemrin, lärare vid SMF:s teologiska seminarium,

⁴⁴Ahrén (1966), a. a., sid. 62.

⁴⁵P.-O. Ahrén i *Svensk Veckotidning* 37/84. Jfr Hedberg (1986), a. a., sid. 92–96.

⁴⁶Ahrén (SOU 1974:67), a. a. sid. 79–83.

frågar i ett öppet brev till missionsförbundet: "hur kan det egentligen komma sig att många av er har en viss motvilja mot att läsa trosbekännelsen?".⁴⁷ Frågan vittnar om att förändringen stött på motstånd eller gått trögt att genomföra i praktiken. Uppfattas det mera som ett alltför långtgående närmande till SvK än som ett närmande till allmänkristen tradition?

Efter ett enkelt *Offertorium* kommer *Nattvardsbön och instiftelseord*. Det vore intressant att veta varför en nattvardsordning som i övrigt följer så mycket av allmänkristen nattvardstradition utelämnar Lovsägelsen (*Sursum Corda*, Prefationen och *Sanctus*)? Trots att momentet ingår i MK:s nattvard har det också utelämnats i den gemensamma nattvardsordningen i PoS. Har det funnits principiella skäl? Eller har steget uppfattats för stort, eller för tidigt att ta, med tanke på andra nyordningar i ritualet? Personligen tror jag att Lovsägelsemomentet borde ha lättare att finna ingång i en frikyrklig nattvardsliturgi än t. ex. kollektiv avlösning. Tillbedjan och lovsång har under det senaste decenniet betonats i frikyrkans gudstjänstliv. Det borde också kunna finna mera ordnade former i t. ex. nattvardsordningen. Ur ett ekumeniskt perspektiv är prefationen en väsentlig del av eucharistibönen.

Nattvardsbönen i SAM/SMF:s handbok överensstämmer i sin första del med alternativ C i SvK:s nya kyrkohandbok. Däremot följer man inte den förändring av instiftelseordet (1 Kor. 11:23–25) till bönekaraktär som kyrkohandboken gjort.⁴⁸ Församlingsacklamationen har däremot fått behålla bönens form. Senare delen av nattvardsbönen är en

bearbetning av den s. k. invigningsbönen i handboken (1963). Den härrör i sin tur från Yngre Brillioths bönbok och har fornkyrkliga rötter.

Det är värt att notera den *konsekrationsepikles* som ingår i nattvardsbönen. I enlighet med bönen från kyrkohandboken (SvK) har den följande ordalydelse: "Låt din Ande komma över oss och dessa gåvor, så att vi får del av det himmelska bröd och den välsignelsens kalk som är Kristi kropp och blod."

Att epiklesen också är problematisk för frikyrkan, visar den ändring som gjorts av ordvalet (och därmed teologin) i döparsamfundens nattvardsordning (alt. II). Bönen är ändrad till en *kommunionsepikles* med följande ordalydelse "Låt din Ande röra vid oss när vi mottar dessa gåvor. . ."

I MK:s nya handbok har man kommit runt cruxet med epiklesen över de materiella gåvorna genom att be om Anden över "måltiden".

Någon elevation under instiftelseorden finns inte angiven i någon av de tre frikyrkliga handböckerna. Däremot förekommer det i praktiken att nattvardsgåvorna lyfts upp i samband med instiftelseorden.⁴⁹

Nattvardsbönen följs av *Herrens bön*, *Brödsbrytelse* och *Pax/Herrens frid*. Det senare momentet är en nyhet i jämförelse med SMF:s handbok (1963), men är – i ett ekumeniskt perspektiv – en given del av liturgin. I allmänkyrklig ordning har den också placerats efter *Agnus Dei*, den sång som ursprungligen sjöngs under brödsbrytelsen.

Efter Pax fortsätter nattvardsordningen med *O Guds Lamm/Agnus Dei* och *Utdelandet*. Måltiden inleds med orden: "Välkomna, allt är färdigt." Distributionsformeln är densamma som i SvK. Alternativt anges Joh. 6:48 eller 1 Joh. 1:7. Måltiden avslutas med *Tacksägelse*, *Församlingssång* och *Välsignelsen*.

⁴⁷Hemrin S., "Brev till Svenska missionsförbundet" (i *Dop Nattvard Ämbete*, a. a., sid. 131).

⁴⁸Waldenström förelade att instiftelseorden skulle hämtas från evangelierna. Se Åhrén (1966), a. a., sid. 62.

⁴⁹Fahlgren (1984), a. a., sid. 67ff.

Förutom denna ordning för nattvard anger handboken för SAM/SMF ett alternativ II. Det är enklare och tänkt att komma till användning i mindre nattvardsgudstjänster. Strukturen är densamma som alternativ I. Skillnaden består bl. a. i att instiftelsetexten inte är infogad i den korta nattvardsbönen, bröd och vin delas ut i två omgångar efter baptistiskt mönster.

Mina personliga iakttagelser av gudstjänstlivet inom SMF, och den fältundersökning som jag gjort av gudstjänsten i förenade församlingar, visar att den kollektiva syndabekännelsen inte är vanlig i praktiken.⁵⁰ Där emot har nattvardsbönen i SAM/SMF:s nya handbok fått en relativt stor spridning i de församlingar som ingick i undersökningen. Vid detta tillfälle förelåg handboken bara i en remissupplaga. Men bönen var känd också på andra vägar.

Till sist noterar vi att handboken har valt "Herrens heliga nattvard" som samlande rubrik över nattvardsordningarna. Rubriken kan tjäna som en sammanfattning av de iakttagelser jag gjort. SAM/SMF:s nattvardsordning har genom lån från SvK:s nattvardstradition fått en högtidlig "helig" prägel. Det har skett en förskjutning från den jämförelsevis enkla och fria ordning som präglade fädernas "nattvard" till en fixerad och utökad ordning.

Utökningen har skett med moment som ger ekumeniskt anseende, och inte med den ekumeniska liturgiska insikten att ge rum för variation och särdrag inom en allmänskristen nattvardsstruktur.

2. Handbok för FB, HF, SB, ÖM (1987).

Döparsamfund som kliver över gamla staket

Nattvardsordningarna i de baptistiska samfundens nya handbok föregås av två stycken ritual som har anknytning till nattvarden. Ef-

tersom det är nyheter som har ekumeniskt intresse börjar jag med att kommentera dem.

Först finns ett förslag till ordning för *Agapemåltid* ("Gudstjänst med gemenskapsmåltid"). Företeelsen har blivit vanlig i de förnyelserörelser som berört frikyrkan de senaste decennierna. I ekumeniska bönegrupper, retreatter och läger har den urkristna gemenskapsmåltiden (Agape) fått en renässans. Ibland har denna kärleksmåltid avslutats med nattvard. Idén har vunnit spridning genom bl. a. Edin Lövås verksamhet och böcker.⁵¹ Det är nu första gången som den kodifierats och får plats i en svensk handbok.

Jag har funderat på orsaken till att det är just döparsamfunden som tar med Agapemåltiden i sin handbok. En ledtråd fick jag av ingresstexten. Där anges att denna form av "liturgisk kärleksmåltid" är särskilt lämplig "där barn i olika åldrar är med".

Frågan om barn/familjekommunion är inte löst i döparsamfunden. På den tiden slutet kommunion praktiserades, var frågan aldrig aktuell. Men i takt med att nattvardsbordet öppnats för alla troende, har frågan om barnens deltagande dykt upp. De baptistiska samfunden har också lyssnat till debatten inom SvK och börjat föra en intern debatt.⁵² Frågan ställs också inom SMF, där somliga församlingsbarn är döpta och andra inte. I det sammanhanget rekommenderar Lars Lindberg Agapemåltiden.⁵³ Kanske ser handboks-kommittén för döparsamfunden samma lösning på frågan om nattvarden och barnen, när de nu erbjuder en ordning för Agape.

⁵¹Lövås E., *Ny böneniljö*, Gummessons 1970.

⁵²Lyttkens C. H., *Barnen och nattvarden*, Stockholm 1971 *När vi bryter det bröd*, a. a., sid. 140-143 (med litteraturhänvisning).

⁵³Lindberg (1973), a. a., sid. 153-155. Jfr MK:s ingresstext till nattvarden (i KHB 1986). Man tar ställning för familjekommunion.

⁵⁰Se föregående not!

Parallellen till den jämförelsevis nya företeelsen med ritual för Barnvälsignelse och Kristendomsskolans avslutning är slående. Baptismen brottas med frågor om barnens religiösa ställning och erbjuder successivt alternativa lösningar till de andra kyrkornas mönster med barndop, konfirmation, kommunion. Man har då tagit fram ett liturgiskt bruk av slumrande bibliska symboler och urkristna seder. Jag tror inte att dessa nya ordningar har föregåtts av någon samlad teologisk bearbetning. En sådan läromässig motivering brukar komma efteråt, om seden vinner allmänt bruk.

Den föreslagna ordningen för Agapemåltid har karaktär av gudstjänst med sång, bibelläsning, bön och vittnesbörd. Anvisningarna till momenten med offerinsamling och förbön betonar måltidens sociala/diakonala karaktär, t. ex. rekommenderar man att kollekten skall gå till mission eller diakonala ändamål. Förut var det vanligt att baptisterna tog upp en kollekt till diakoni i nattvarden. I handböckernas ordningar för nattvard är det ett förlorat arv, men nu har det fått plats i en sakraliserad måltid.

Före nattvardsordningarna finns också ett ritual för *"Förnyelse av dopförbundet"*. Företeelsen har släktskap med liknande ordningar i andra kyrkors liturgiska böcker. För döparsamfundet i Sverige är det något helt nytt.

I MK:s handbok kallas förnyelseritualen för *"Förnyelse av förbundet i Kristus"*, och härrör från grundaren J. Wesleys uppmaning att årligen fira en förnyelsegudstjänst. SAM/SMF:s handbok innehåller också en liknande ordning. Den präglas av väckelsetraditionen inom SAM/SMF. Ingresstexten och själva ritualen bygger på de oskrivna mönstren i väckelsemötet. Någon anknytning till nattvarden görs inte, som i döparsamfundets och MK:s handbok.

Döparsamfundets ingresstext redovisar tydliga ekumeniska skäl för förnyelseritualen. "I ekumeniska gudstjänster kan ett sådant

gudstjänstmoment vara en möjlighet för kristna från olika doptraditioner att tillsammans bekänna och förkunna dopets innebörd." Församlingen rekommenderas också att använda momentet vid doggudstjänster, påskgudstjänster, årshögtider, liksom i firandet av Herrens måltid.

Både den ekumeniska motiveringen och den öppning man gör mot den dopsyn som ligger bakom bruket att förnya dopförbundet, visar att de baptistiska samfundet i Sverige är inne i en intressant utveckling. Frågan är bara om handboken speglar faktiska förändringar, eller om dessa nyordningar framför allt syftar till att initiera en önskvärd utveckling. Åtminstone måste handboks-kommittén och remissinstanserna ha bedömt det vara öppet för dessa nyansatser.

Enligt min mening är det främst de ekumeniska kontakterna och impulserna som tagit bort den tidigare rädslan hos baptisterna att lära känna "omvärlden". Nu står man tack vare den ekumeniska rörelsen öppen för traditioner som tidigare tillhörde "fiendens område". Man vågar till och med kliva över de gamla gränserna och ta vara på allmänkristna liturgiska traditioner.

Frågan är om baptisterna har förtroende för och kunskap om sitt arv, så att det gamla kan sammansmälta med det nya till en helhet. Ur ekumeniskt intresse vore det önskvärt att baptisterna också såg sitt väckelsearv som värdefullt.⁵⁴ Kliven över de gamla rāmärkena för baptismen märks också i nattvardsliturgin. I punktform skall jag visa på några för-

⁵⁴Med "väckelsearvet" avser jag den betoning av personlig omvändelse, överlåten och enkel livsstil, allmänt prästadöme och protest mot religiöst och politiskt förmynderi som kännetecknat väckelsekristendomen. Ett exempel på hur detta arv lever vidare i frikyrkliga teologers nutida arbeten finns i Rasmusson-Spjuht *"Teologi i omvändelsens perspektiv"* (i *Kristologiska perspektiv*, sid. 148-190) Libris 1986.

ändringar i ekumenisk riktning som jag uppfattat:

● **Enhet i mångfald.** Redan det faktum att handboken erbjuder fyra alternativa ordningar, visar att den gamla uniformiteten är bruten till förmån för ett ekumeniskt präglad synsätt. Vart och ett av de fyra alternativen erbjuder dessutom variationsmöjligheter inom respektive ordning. Enheten – en och samma nattvard – finns i en gemensam grundstruktur, och inte i den fixerade eller helt fria ordningen. På ett liknande sätt finns det variationer i traderingen av instiftelseorden i bibeln. Dessa variationer beror då som nu på olika accentueringar. Genom att fira nattvard på olika sätt lyfts bredden av nattvardsmotiv fram.

● **En ekumenisk nattvardsordning.** De fyra flexibla huvudordningarna har olika karaktär och ursprung. Det första alternativet är den gamla baptistiska nattvardsordningen med bl. a. utdelande av nattvardsgåvorna i dubbla omgångar. Alternativ II uppfattar jag som ett försök till nyskapelse av en nattvardsordning, som skulle kunna gå hem i döparsamfundet. Samma bedömning gör jag också av den enkla ordningen i tredje förslaget. Syftet med nyskapelserna tycks vara dels att låta församlingen vara mera aktiv genom t. ex. växelläsningar, dels att införa former av allmänkyrklig nattvardspraxis som passar fromhetsmönstret och teologin i baptismen. Till detta läggs en ekumenisk nattvardsordning som fjärde alternativ.⁵⁵ Ordningen över-

⁵⁵ En ekumenisk nattvardsordning.

Den följande ordningen för nattvard återfinns i sin helhet i slutet av den frikyrkoekumeniska sångboken *Psalmer och Sånger* (1987). Den finns dessutom i döparsamfundets nya handbok (utgiven 1987) och är i huvudsak hämtad från SAM/SMF:s handbok (utgiven 1983).

Nattvardsbönen 10 A är formulerad i ekumenisk samverkan mellan SAM/SMF och Svenska kyrkan. Nattvardsbönen 10 B kommer från MK:s handbok (fastställd 1986) och alternativ 10 C följer baptistisk tradition.

NATTVARDSEORDNING OCH INSTIFTELSEORD (A) (ur SAM/SMF:s HB inkl. Herrens bön)

Vi tackar dig, du himmelens och jordens Herre,
som öppnar din hand
och mättar allt levande med nåd.
Du ger dagligt bröd, hälsa och kraft.
Av åkrarnas korn och bergens druvor
bereder du bröd och vin.
Du dukar ditt bord för oss.
Låt din ande komma över oss och dessa gåvor
så att vi får del av det himmelska bröd
och den välsignelsens bågare
som är Kristi kropp och blod.

Den natten då herren Jesus blev förrådd
tog han ett bröd, tackade Gud, bröt det och sade:
"Detta är min kropp som offras för er.
Gör detta till minne av mig."

Likaså tog han bågaren efter måltiden och sade:
"Denna bågare är det nya förbundet genom mitt
blod.

Var gång ni dricker av den,
gör det till minne av mig."

*Din död förkunnar vi,
din uppståndelse bekänner vi,
till dess du kommer i härlighet.*

Vår Herre och Frälsare, högt lovad i all evighet.
Dig vare pris och ära för att du utgav dig själv,
lät ditt blod utgutas
och din kropp nedbrytas i döden för oss,
för att vi skall ha syndernas förlåtelse och evigt liv.
Före oss, o Gud, inbördes
och med alla heliga i himmel och på jord
i en allt innerligare gemenskap.
Helga vår kropp och själ
till ett levande och heligt offer som behagar dig.
Hjälp oss att med ord och gärning
alltid prisa och lova ditt heliga namn.
Vi ber om en glädjeric uppståndelse
genom din Son, vår Frälsare,
och förenas i den bön som han själv har lärt oss:

NATTVARDSEORDNING OCH INSTIFTELSEORD (B) (ur MK:s KHB inkl. Herrens bön)

Helige Fader, som skapat himmel och jord.
Det är i dig vi lever och rör oss och är till.

Så älskade du världen att du gav den din ende Son,
för att vi genom honom skulle vinna det eviga livet.
Ty en gång för alla offrade han sig själv på korset

och blev ett fullkomligt, felfritt och tillräckligt offer för hela världens synder.

Den natten, då han blev förrådd, tog han ett bröd, tackade dig, bröt det och sade:

"Detta är min kropp som offras för er.

Gör detta till minne av mig."

Likaså tog han bågaren efter måltiden och sade: "Denna bågare är det nya förbundet genom mitt blod.

Var gång ni dricker av den, gör det till minne av mig."

Din död förkunnar vi, Kristus.

*Din uppståndelse bekänner vi,
till dess du kommer åter i härlighet.*

Barmhärtige Fader, hoppets Gud!

Vi prisar dig, när vi minns vad din Son gjort för oss genom sitt liv och sin död, genom sin uppståndelse och sin himmelsfärd.

Vi lovsjunger dig för att han nu sitter på din högra sida

och dag och natt ber för oss och världen.

Himmelske Fader! Utgjut din helige Ande över vår måltid,

så att detta jordiska bröd och vin genom tron ger oss del

av det himmelska bröd och vin, som är din Sons kropp och blod.

Fyll oss med hans livs fullhet

och låt oss växa till likhet med honom,

så att vi för evigt får vara i honom och han i oss.

Amen.

Vi förenas i den bön som Herren Jesus själv har lärt oss:

INSTIFTELSEORD OCH FRI BÖN ÖVER NATTVARDSGÅVORNA (C)

1. Församlingssång
2. Bön
3. Beträktelse
4. Församlingssång
5. Inledning
(Inbjudningsord efter SAM/SMF:s HB)
6. Syndabekännelse och förlåtelsens ord
(Upp. 3:20, PoS 816-822 el. Ps 51 1 Joh. 1:9, Tackbön PoS 825, Kyrie PoS 767)
7. Lovsång
(Luk. 2:14, PoS 5:3, 15:3-4, 37:4 m.fl.)
8. Trosbekännelsen
(läses PoS 802-806 el. sjunges PoS 21, 68:1,

ensstämmar helt med den ekumeniska nattvardsordningen i Psalmer och Sånger, och som redan sagts är den till strukturen identisk med nattvardsritualet i SAM/SMF:s handbok (1983). Den är i sin tur påverkad av SvK:s nattvardstradition.

En liten iakttagelse visar vilken spänning man tillåter: De tre första förslagen anger ingen ämbetsbärare som officiant. Det språkbruk man genomgående valt i anvisningarna är "ledare" eller "medhjälpare". Av ekumenisk hänsyn står det "P" i det fjärde alternativet. En ordinerad pastor/präst ansvarar här för liturgi's huvudmoment.

● **Nattvarens epikles-karaktär.** Baptisterna har tagit ad notam en del av rekommendationerna i Limadokumentet, bl. a. att epiklesen är en omistlig del av nattvardsliturgin. I anvisningarna till den extemporerade nattvardsbönen (i alt I) anges att bönen är "enligt kristen tradition en bekännelse till och ett nedkallande av den heliga Anden över måltiden". Observera hänvisningen till *traditionen!* Betoningen av epikleskaraktären i nattvarden kommer från den grekisk-ortodoxa traditionen. Förvandlingen sker enligt den traditionen inte vid instiftelseorden utan under epiklesbönen. Döparsamfundens handbok har i anvisningarna till nattvardsbönen (i alt. I) upphöjt denna östliga tradition till allmän kristen tradition.

348, 351, 410:1-2)

9. Tillredelse

10. Nattvardsbön och instiftelseord

(1 Kor. 11:23-28 el. Matt. 26:26-29 samt extemporerad bön)

11. Brödbrytandet

(Bågaren lyfts och brödet bryts med orden ur 1 Kor. 10:16-17)

12. Herrens Frid

13. O Guds Lamm

(PoS 71, 143, 512 el. 768:1)

14. Utdelandet

15. Tacksägelse och bön

16. Församlingssång

17. Välsignelsen

I de formulerade nattvarvsbönerna som finns i de andra förslagen till nattvarvsordning, ingår en epikles. När handboken gick ut i en remissupplaga hösten 1986 kom det flera reaktioner på epiklesbönen i alt. II och IV. Därför är bönen ändrad i alternativ II till en kommunionsepikles: "Låt din Ande röra vid oss, när vi mottar dessa gåvor. . ." ⁵⁶ Av eku-

⁵⁶Nattvarvsbönen i alt. II har följande utseende:

Vi tackar dig, Gud, som håller himmel och jord i din hand.

I dig är det som vi lever och rör oss och är till. Din nåd är bättre än liv.

Vi tackar dig som sände din Son för att frälsa världen.

Du lät honom lida döden på korset för att så upphöja honom och ge honom det namn som är över alla namn.

Låt din Ande röra vid oss

när vi mottar dessa gåvor av bröd och vin, så att vi får del av det himmelska brödet och den välsignelsens kalk

som är Kristi kropp och blod.

Amen.

Den natten då herren Jesus blev förrådd tog han ett bröd,

tackade Gud, bröt det och sade:

"Detta är min kropp som offras för er.

Gör detta till minne av mig."

Likaså tog han bägaren efter måltiden och sade:

"Denna bägare är det nya förbundet genom mitt blod.

Var gång ni dricker av den,

gör det till minne av mig."

Din död förkunnar vi,

din uppståndelse bekänner vi

till dess du kommer i härlighet.

Vi prisar dig, Herre,

för att du utgav dig själv

för att vi skall ha syndernas förlåtelse och evigt liv.

Gör oss alla genom din Ande till ett i dig.

Låt den dag komma snart

då du skapar nya himlar och ny jord där

rättfärdighet bor.

Hör oss Gud,

då vi nu förenas i den bön

som Jesus själv har lärt oss:

menisk hänsyn står dock bönen oförändrad som en konsekrationsepikles i alternativ IV. Ännu ett exempel på den teologiska spänning man tillåter i handboken.

Att den ekumeniska nattvarvsordningen inte bara är införd av ekumeniska skäl i döparsamfundets handbok, visar den korta ingress-texten till ordningen. Man ber nästan om ursäkt för att den finns med av ekumeniska skäl, men rekommenderar den samtidigt till det ordinarie nattvarvsfirandet i församlingen. ⁵⁷

● **Herrens bön.** I den förra handboken (1974) fanns inte Herrens bön med i nattvarvs-liturgin. Nu har den tagits med, men med olika placeringar. I den "baptistiska" ordningen (alt. D) har den placerats före instiftelseorden om brödet och efter självprövningsmomentet. I de följande förslagen (II och IV) kommer Herrens bön som en del av nattvarvsbönen eller efter den.

● **Öppen inbjudan.** Den nya handboken bekräftar den utveckling som pågått inom baptismen från slutet till öppen kommunionpraxis. Handboken, utgiven 1974, hade ingen angiven inbjudan. Nu är nattvarvsordningarna försedda med en öppen inbjudan till *Herrens bord*. I det första förslaget innehåller hälsningsorden ett citat från Joh. 6:35, 37 som slutar med orden: ". . .den som kommer till mig skall jag inte visa bort."

Den nya handbokens nattvarvs-liturgi konfirmerar kliv som redan tagits över gamla statket. Av de tre undersökta handböckernas nattvarvs-liturgier representeras den största nyansatsen och starkaste ekumeniska inriktningen nog av döparsamfundet.

⁵⁷"Inget hindrar naturligtvis att man också vid den egna församlingens ordinarie nattvarvsfirande använder denna ordning, inte heller att man vid ekumenisk nattvard är fri att följa andra ordningar."

3. *Kyrkohandbok för MK (1986). Ekumenik genom kompromisser?*

Den nya handboken ger en ordning för en sammanhållen gudstjänst med predikan och nattvard. I den förra kyrkohandboken (1968) fanns endast anvisningar för integrerad gudstjänstform. Den blev enligt uppgifter inte så ofta använd. Kanske kan den nya utskrivna ordningen leda till ökat bruk av Ordets och Bordets gudstjänst.

Handboken innehåller två ordningar, varav den andra avser andra tillfällen än söndagens huvudgudstjänst. Ordningen erbjuder få möjligheter till variation. I huvudsak är det den med kyrkoårsrserier utökade Prefationen och formerna för utdelandet som ger valmöjligheter.

I själva nattvardsliturgin har följande förändringar av ekumeniskt intresse skett i jämförelse med 1968 års KHB:

– *Offerinsamlingen* har flyttats till "Offertoriummomentet". Traditionellt förekommer det före predikan. Tillredelsen har också markerats för att gestalta grundstrukturen "han tog. . .". En växelbön beds under tiden som brödet och vinet görs i ordning.

– *Prefationen* har i likhet med t. ex. SvK:s nattvardsritual utökats med ett kyrkoårsanknutet tillägg.

– *Nattvardsbönen* har fått en allmänkyrklig uppbyggnad. Tidigare lästes instiftelseorden före den s. k. invigningsbönen. Nu ingår instiftelseorden – språkligt förändrade för att ge bönekaraktär – i invigningsbönen. Invigningsbönen avslutas med en epikles över måltiden. Bönen avslutas med ett gemensamt Amen. I bönen finns också en församlingsacklamation.

I övrigt följer ordningen den från Book of Common Prayer (BCP) påverkade nattvardsordningen.

Mitt intryck är att nattvardsordningen speglar den klivenhet som finns inom MK i Sverige, när det gäller vilken tradition man

skall följa. Å ena sidan finns kontakten med internationell metodism och rötterna i den anglikanska traditionen, å andra sidan finns samhörigheten med svensk frikyrklighet (inte minst pingstdominerad fromhet) och ekumeniska intressen. I den klivenheten får de ekumeniska ansatserna karaktär av kompromiss, framför nyorientering och öppenhet.

Avslutning: Ingen enhetlig bild, men gemensamma ekumeniska tendenser

Studiet av nattvardsliturgierna i de nya frikyrkliga handböckerna ger ingen enhetlig bild, men några utvecklingslinjer har vi funnit. Gemensamt för dessa är den ekumeniska viljan och allmänkyrkliga restaureringstendensen.

Frågan jag ställer är när ska den läromässiga bearbetningen hinna ifatt, det man redan gör i nattvarden? Om den inte hinner ifatt, blir handböckernas ekumeniska inriktning ihålig och ovaraktig.

Jag ser också flera intressanta forskningsuppgifter kring de nya frikyrkliga handböckerna. På ett liknande sätt som NT 81 följdes upp av flera vetenskapliga undersökningar, borde man observera mottagandet och verkningarna av de här böckerna.

1) I min explorativa undersökning om gudstjänsten i förenade församlingar (se not 14) utgick jag från fast liturgiskt material. Det ligger alltid en värdering i detta. Det skulle vara intressant att se resultaten från *en församlingsundersökning* som inte utgår från en sådan jämförelse.

2) Vidare kunde man *analysera* ett brett hoppsamlat material med vittnesbörd från frikyrkomedlemmar om nattvard, dop, gudstjänst etc. Även då så fritt som möjligt från de ramar som de liturgiskt utvecklade kyrkorna ger.

Genom att ställa trosuppfattningarna och erfarenheterna i ömsesidig relation till de "officiella" frikyrkliga nattvardsteologierna/liturgierna kan man kanske avläsa spänningen mellan det nya som initieras i handböckerna och den enskildes tro och erfarenhet.

3) Den teologiska och liturgiska utvecklingen av nattvarden kunde också *prövas* mot mer radikala inslag från tredje världen, både karismatiskt och socialt. Finns det spår i handböckerna av den kontakt som frikyrkorna genom missionen har med kyrkor i tredje värl-

den? Vad skulle ett större inflytande från tredje världen innebära på detta område?

Resultaten från uppföljningen av NT 81 har (än så länge!!!) inte fått leda till några revideringar. Man kan bara hoppas att forskningsresultatet och andra synpunkter på handböckerna får leda till omprövning och förändringar. Jag betraktar de nya nattvardsliturgierna som etapplösningar längs vägen – på väg mot EN TRO.

Sune Fahlgren

Summary

Seven Denominations – Three Liturgical Manuals – One Ecumenical Liturgy of the Eucharist

This article deals with new liturgical books used in the free churches of Sweden. Special attention is given to the observance of the eucharist in an ecumenical perspective.

During the mid 80's several new liturgical books have been issued in Sweden. As in the worldwide liturgical and ecumenical movement, the new manuals and hymnbooks represent a growing tendency to search for expressions which transcend and draw together various Christian traditions. This ecumenical expression is explicitly found in a new hymnbook for the Church of Sweden: *The New Swedish Hymn Book* (Den nya svenska psalmboken, 1986). The first 325 hymns are being used by fifteen separate churches/denominations. Nine free churches are using the same hymnbook, which includes the 325 "ecumenical" hymns plus another 425. This hymnbook is entitled: *Psalms and Songs* (Psalmer och Sånger, 1987), and contains still another ecumenical feature: a ritual for the eucharist. The ritual is on the whole identical with the new handbook for the Swedish Covenant Church/Alliance Mission Church (*Handbok till den kristna församlingens tjänst, SAM/SMF*, 1983); it is also an alternative in the new manual of four Baptist denominations in Sweden (*Till församlingens tjänst. Handbok för Fri-baptistsamfundet, Helgelseförbundet, Sven-*

ska Baptistsamfundet och Örebromissionen, 1987).

The ecumenical liturgy of the eucharist has three alternative eucharistic prayers. The first prayer is from the new *Manual of the Church of Sweden* (Den svenska kyrkohandboken, adopted 1986); the second prayer comes from the new manual of the Methodist Church, adopted in 1986; the third prayer comes from Baptist tradition.

Included in this article is a comparison and evaluation of the changes made in theology and liturgy by the Baptist, Covenant and Methodist Churches with reference to the eucharist. The discussion is centered around the main points in the BEM-document (Lima text, 1982).

The author analyzes the different liturgies of the eucharist in the three new manuals by the Covenant/Alliance, Baptist and Methodist Churches, stating that the most remarkable change is in the new handbook of the four Baptist denominations.

Within the concluding remarks the author draws forth the aspect of an urgent need for theological development which parallels that of the new practise, not only for clergy but for laymen as well.

Sune Fahlgren